

Marino Manin, *Istra na raskrižju: O povijesti migracija pučanstva Istre, Profil - Institut za migracije i narodnosti, Zagreb 2010., 172 str.*

Knjiga Marina Manina ima sedam poglavlja: *Uvod, Uvjeti useljavanja novopridošlog stanovništva u mletačku Istru, Hrvati u slovenskome dijelu Istre u vrijeme mletačke uprave, Odnos stanovnika Istre prema Trstu, Hrvatski gimnazijalci iz Istre u karlovačkom i zagrebačkom đlačkom internatu između dvaju svjetskih ratova, O propasti talijanske politike odnarođivanja u Istri (tajno popisivanje istarskih Hrvata iz 1939. godine), O ljudskim gubicima i egzodusu iz Istre u Drugome svjetskom ratu i poraću* te vrlo opsežne dodatke (sažetke i kazala). Autor je u knjizi objavio rezultate niza vlastitih znanstvenih istraživanja koja kronološki obuhvaćaju razdoblje od konca srednjeg vijeka do 50-ih godina 20. stoljeća u kontekstu poratnih jugoslavensko-talijanskih odnosa, a svako poglavlje ima svoj zasebni uvod, razradu i zaključak.

U *Uvodu* (str. 7 - 10) autor iznosi nadu da će sadržaj te knjige unaprijediti percepciju formiranja etničkog, idiomatskog, kulturnog i identitetskog mozaika istarskoga poluotoka kroz povijest, a kao svrhu objavljivanja ističe sumiranje činjenica o dosadašnjim dosezima znanosti u domeni tema koje knjiga obrađuje, kao i poticanje mladih generacija na daljnja istraživanja. U tome je odjeljku autor ukratko pojasnio o čemu govore naredna poglavlja te približio na koji se način, budući da je riječ o rasponu od nekoliko stotina godina, ti dijelovi međusobno prožimaju tvoreći knjižnu cjelinu.

U poglavlju *Uvjeti naseljavanja novopridošlog stanovništva u mletačku Istru* (11 - 44) obrađeno je pitanje kolonizacije slavenskoga stanovništva na području naznačenom u naslovu odjeljka te se ukazuje na pitanja poput broja useljenika, mjesta njihova podrijetla, etničke pripadnosti, uvjeta pod kojim su dobivali zemlju, njihovih obveza i olakšica (povlastica), veličinu dodijeljenih čestica za svaku obitelj zasebno i drugo. Kao glavni uzrok migracija navodi se duboka društvena kriza (provale Turaka, epidemije kuge i malarije) na prijelazu iz srednjeg u novi vijek, kada je samo na Puljštini napušteno 70% sela, a mletačka je Istra u prvoj polovici 17. stoljeća brojila tek oko 35,000 stanovnika. Tekst u tome poglavlju prati čak trinaest tablica (prikaz nekretnina koje su dodijelili istarski providuri, prikaz nekretnina koje su dodijelili rašporski kapetani, udio stranaca kod investitura, odnos stanovnika urbanog središta i teritorijalaca, vrsta dodijeljene nekretnine, veličina zemljišnih kompleksa, stanje dodijeljenog zemljišta, lokacija dodijeljenog zapuštenog zemljišta, lokacija drugih nekretnina - kuće, dijelovi dvorišta, građevinsko zemljište - koje su dodijelili rašporski kapetani, rok obrade zemlje/ adaptacije kuće, izdavanje investitura po mjesecima, etnička pripadnost primatelja nekretnina, etnička pripadnost vlasnika nekretnina koje graniče s dodijeljenim nekretninama).

Treće poglavlje nosi naslov *Hrvati u slovenskom dijelu Istre u vrijeme mletačke uprave* (45 - 52), u kojemu se u uvodu pruža kratki osvrt na dosadašnje radove znanstvenika, mahom povjesničara, koji obrađuju problem graničnog razdvajanja Slovenije i Hrvatske. S obzirom na stoljetne migracije iz Dalmacije, BiH i drugih krajeva prema zapadu (Istra, Koruška...), autor postavlja pitanje je li u kojoj mjeri došlo do naseljavanja hrvatskoga etničkog elementa u sjevernijim dijelovima istarskog poluotoka koji danas čine slovensko primorje. Nadalje se analiziraju prometne povezanosti tog područja (s današnjim hrvatskim dijelom Istre), obrađuje se pitanje crkvene jurisdikcije (Trst - Kopar) te iznosi na vidjelo uzroke stalnih depopulacija (ratovi, bolesti...). Autor iznosi tezu o "neospornoj prisutnosti Hrvata na današnjem slovenskom etničkom prostoru već od ranoga srednjeg vijeka" što potkrepljuje dokumentima iz kojih se daju iščitati brojna useljavanja iz dalmatinskih gradova u Piran i Kopar gdje se sveta misa vršila "ilirskim govorom" (pod čime podrazumijeva hrvatski jezik). Autor to obrazlaže citatom P. Naldinija: *Njihovi duhovnici, ako i nisu Dalmatinci po rođenju, moraju to biti po jeziku, budući da ga upotrebljavaju u ispovijedanju sakramenata u korist slavenskog puka, koji ili živi u gradu, ili je rasut po njegovom području; te usporedo za dalmatinsku vojsku koja se nalazi u luci zbog službe na fustama namijenjenih čuvanju Jadranskoga mora.*

Naredna cjelina pod naslovom *Odnos stanovnika Istre prema Trstu* (53 - 60) ima četiri potpoglavlja. U uvodu autor polemizira o statusu Trsta u regiji te njegovim vezama s istarskim poluotokom od srednjeg vijeka sve do najnovijeg vremena. U potpoglavlju *Trst kao trgovačko i gospodarsko gravitacijsko središte Istre* u kratkim je crtama prikazan razvoj grada od 13. do 20. stoljeća kroz usporedbu broja stanovnika s tadašnjim mletačkim dijelom poluotoka, te njegov gospodarski i prometni značaj s naglaskom na odnos prema istarskim gradovima. Naredno potpoglavlje *Trst kao upravno i crkveno središte za područje Istre* započinje pregledom upravno-političkog stanja na poluotoku za vrijeme Prve i Druge austrijske te kratke Francuske uprave s osvrtom na Trst u kontekstu administrativnog središta. Nastavlja se s približavanjem njegovih crkveno-upravnih ingerencija u tom razdoblju nad Istrom te promjene od konca 18. stoljeća sve do 1977. godine (kada hrvatski dio poluotoka dolazi u ingerenciju Porečko-pulske biskupije). U potpoglavlju *Trst kao središte gospodarske i političke emigracije iz Istre* nudi se teza po kojoj su nakon Drugog svjetskog rata iz Istre prema Italiji (osim Talijana) krenuli i brojni Hrvati i Slovenci, zbog nasilja i represije i zbog pojedinaca koji se nisu mogli pomiriti s novospostavljenim režimom, iako autor ne ulazi detaljno u razloge njihova iseljavanja. Potpoglavlje *Trst kao važno kulturno i prosvjetno središte Istre* govori o tome gradu kao središtu okupljanja hrvatske inteligencije kroz drugu polovicu 19. i prvu polovicu 20. stoljeća, što je stalo nakon završetka Prvog svjetskog rata.

Peto poglavlje nosi naslov *Hrvatski gimnazijalci iz Istre u karlovačkom i zagrebačkom đlačkom internatu između dvaju svjetskih ratova* (61 - 102) a po broju je stranica najduže u knjizi. U uvodu autor prati proces ukidanja Pazinske gimnazije formalno zbog španjolske gripe 1918. godine kao i administrativne "probleme" u povodu njezina ponovnog pokretanja za vrijeme talijanske uprave. Ukazuje se kako je nakon kraćeg vremena vodstvo škole odlučilo da đđaci školovanje nastave na teritoriju Kraljevine SHS, konkretno u Zagrebu i Karlovcu. U zasebnim potpoglavljima obrađena su i pitanja djelovanja internata, života u internatu (dolazak u ustanovu i posjeti rodbini, radni dan, odmor i zabava, stega i kazne, količina i kakvoća hrane, higijenske i zdravstvene prilike, duhovno ozračje i politički nazori, politička angažiranost pitomaca i sudjelovanje u Drugome svjetskom ratu) i njegovi pitomci. Nakon toga slijedi zaključak u kojem se daje ocjena o spomenutim đđlačkim domovima kao, uvjetno rečeno, nastavljačima tradicije Pazinske gimnazije te održavateljima hrvatskog jezičnog, kulturnog i nacionalnog identiteta Istre. Tekst prati pet tablica (broj upisanih pitomaca po školskim godinama, pitomci prema mjestu rođenja, socijalna struktura pitomaca /očevo zanimanje/, usporedni podaci o srednjoškolskim ustanovama koje su pohađali pitomci Đđlačkog internata u Zagrebu (1927.-1928., 1928.-1929., 1936.-1937.) i usporedni podaci o uspjehu učenika Đđlačkog internata u Zagrebu po školskim godinama) te abecedni popis pitomaca od 1919. do 1941. godine.

Poglavlje *O propasti talijanske politike odnarođivanja u Istri (tajno popisivanje istarskih Hrvata 1939. godine)* (103 - 124) obrađuje probleme popisivanja stanovništva u razdoblju talijanske uprave u kasnim 30-im godinama 20. stoljeća, s naglaskom na talijansku politiku promjene prezimena i izborne manipulacije. Podatke se uspoređuje s onima s početka stoljeća u doba austro-ugarske uprave, nakon čega autor analizirajući postojeće podatke uviđa veliki (i nagli) porast talijanskih govornika između 1910. i 1920-ih godina. Iako je sporni popis iz 1939. godine pronađen u Nacionalnom arhivu u Washingtonu na mikrofilmu, originalni spis nije dostupan ni u jednom arhivu u Italiji, zbog čega je autor teksta obišao Državne arhive u Pazinu, Rijeci i Zadru ne bi li pronašao tragove tog popisa u spisima pokrajinskih prefektura. No, izuzev u Pazinu, gdje je pronađeno nešto materijala i na čemu se temelji ovo poglavlje, nije pronađeno mnogo informacija, što govori o kontroverznosti dokumenta. U poglavlju autor donosi osam tabličnih prikaza (uporabni jezik po provincijama, uporabni jezik u općinama Pulske provincije koje su danas u sastavu Republike Hrvatske, uporabni jezik u općinama Riječke provincije koje su danas u sastavu RH, uporabni jezik u općinama Zadarske provincije,

usporedba podataka iz popisa iz 1910., 1921., i 1939. (provedenog na materijalu iz 1936.) po provincijama, usporedba podataka iz popisa iz 1910., 1921., i 1939. (provedenoga na materijalu iz 1936.) koji se odnose na dijelove Istarske provincije u sastavu RH, usporedba podataka iz popisa iz 1910., 1921., i 1939. (provedenoga na materijalu iz 1936.) koji se odnose na dijelove Kvarnerske (Riječke) provincije u sastavu RH, usporedba podataka iz popisa iz 1910., 1921., i 1939. (provedenoga na materijalu iz 1936.) koji se odnose na Zadarsku provinciju u cijelosti na području RH, usporedba podataka iz popisa iz 1910., 1921., i 1939. (provedenoga na materijalu iz 1936.) po dijelovima provincija u sastavu RH).

Posljednje poglavlje nosi naslov *O ljudskim gubicima i egzodusu iz Istre u Drugome svjetskom ratu i poraću* (125 - 140). U uvodu se pruža pregled osnovnih termina (Venezia Giulia...), politička i društvena povijest Istre od uspostave talijanske uprave u Istri do njezina kraja te dinamika razvoja partizanskog pokreta u tim krajevima. Nadalje se pruža i osvrt na historioografsku literaturu u kojem se kompiliraju stavovi pojedinih talijanskih i hrvatskih autora o egzodusu Talijana (i Hrvata i Slovenaca) iz Istre (ali i Rijeke i Zadra) i zločinima jugoslavenskih partizana 1943. i 1945. godine što je direktno potaknulo spomenuti proces.

Na kraju se knjige nalaze sažetci na engleskom (143 - 146) i talijanskom jeziku (149 -153), kazalo osobnih imena (155 - 162), kazalo zemljopisnih naziva (163 - 170) i kazalo ilustracija (171). Na unutarnjim stranicama korica nalazi se bilješka o autoru (na početku) te izbor iz recenzija (na kraju knjige).

Ivan Žagar